

JAMIYATDA XOTIN-QIZLARNING HUQUQ VA ERKINLIKLARINI TA’MINLASH

Bazarbaeva Dilaram Imamatdiin qizi

Yuridika fakulteti Yurisprudenciya

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini ta’minlashning huquqiy, ijtimoiy va institutsional asoslari tahlil qilinadi. Xotin-qizlarning jamiyat va davlat hayotidagi teng ishtiroki, ta’lim olish, mehnat qilish, siyosiy va ijtimoiy jarayonlarda qatnashish, sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish hamda shaxsiy huquq va erkinliklarini amalga oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Shuningdek, gender tengligini ta’minlash, xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish, ularning iqtisodiy mustaqilligini oshirish hamda boshqaruv jarayonidagi ishtirokini kengaytirishning ahamiyati yoritiladi. Maqolada mavjud muammolarni bartaraf etishda qonunchilikni takomillashtirish bilan bir qatorda, huquqiy madaniyatni oshirish, ta’lim tizimida tenglik tamoyillarini mustahkamlash va jamiyatda gender stereotiplarini kamaytirish zarurligi asoslab beriladi. Xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini to‘liq ta’minlash inson huquqlarini himoya qilish bilan birga, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uchun ham muhim omil sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, xotin-qizlar huquqlari, gender tengligi, inson huquqlari, ayollar erkinligi, teng imkoniyatlar, ijtimoiy himoya, siyosiy faollik, mehnat huquqi, ta’lim huquqi, zo‘ravonlikning oldini olish.

O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini ta’minlash davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Inson huquqlarining universalligi va tengligi tamoyiliga ko‘ra, har bir inson jinsi, ijtimoiy mavqei, millati yoki boshqa belgilaridan qat’i nazar, o‘z huquq va erkinliklaridan teng foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, O‘zbekistonda xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlash, ularning qonuniy manfaatlarini himoya qilish va teng imkoniyatlar yaratishga alohida e’tibor qaratilmoqda. O‘zbekistonda xotin-qizlar jamiyatning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishida muhim o‘rin egallaydi. Ularning ta’lim olishi, kasb-hunar egallashi, munosib mehnat qilishi, tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanishi va davlat boshqaruvida ishtirok etishi mamlakat taraqqiyotining muhim omillaridan biridir. Shu bilan birga, xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini to‘liq amalga oshirishiga ayrim ijtimoiy muammolar to‘sqinlik qilishi mumkin. Jumladan, gender stereotiplari, oiladagi tazyiq va zo‘ravonlik, iqtisodiy

qaramlik, ish va oilaviy majburiyatlarni uyg‘unlashtirishdagi qiyinchiliklar shular jumlasidandir.

O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qonunchilik bazasi izchil takomillashtirilmoqda. Xususan, gender tengligi, ayollarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish, ularning mehnat huquqlarini ta‘minlash hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan huquqiy mexanizmlar shakllantirilgan. Biroq huquqiy normalarning mavjudligi bilan bir qatorda, ularning amaliyotda samarali bajarilishini ta‘minlash ham muhimdir. O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquqiy savodxonligini oshirish ham dolzarb masalalardan biridir. Chunki o‘z huquqlarini yaxshi bilgan ayol mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanishi va huquqi buzilgan taqdirda tegishli himoya mexanizmlaridan foydalanishi mumkin. Shu sababli ta‘lim muassasalari, mahallalar, davlat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligida huquqiy targ‘ibot ishlarini kuchaytirish zarur. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini to‘liq ta‘minlash nafaqat ayollarning manfaatlarini himoya qilish, balki demokratik jamiyatni rivojlantirish, ijtimoiy adolatni qaror toptirish va mamlakatning barqaror taraqqiyotini ta‘minlashga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini ta‘minlash, avvalo, Konstitutsiyada belgilangan inson huquqlari va tenglik tamoyillariga asoslanadi. Ayollar va erkaklarning teng huquqliligi davlat tomonidan kafolatlanishi xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash uchun muhim huquqiy asos yaratadi. Mazkur tamoyil xotin-qizlarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotda erkaklar bilan teng ravishda ishtirok etishini nazarda tutadi.[1] O‘zbekistonda gender tengligini ta‘minlashga qaratilgan qonunchilikning shakllanishi xotin-qizlarning huquqiy himoyasini kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega. “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun gender tengligini ta‘minlashning huquqiy asoslarini belgilab beradi. Mazkur huquqiy mexanizm orqali davlat va jamiyat hayotining turli sohalarida ayollar hamda erkaklar uchun teng imkoniyatlar yaratish maqsad qilinadi.

O‘zbekistonda xotin-qizlarning ta‘lim olish huquqini ta‘minlash ham ustuvor yo‘nalishlardan biridir. Ta‘lim ayollarning shaxsiy va professional rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Bilimli va malakali ayol nafaqat o‘zining iqtisodiy mustaqilligini ta‘minlaydi, balki oilasi va jamiyat taraqqiyotiga ham katta hissa qo‘shadi. Shu sababli qizlarning umumiy, professional va oliy ta‘lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularni zamonaviy kasblarga yo‘naltirish hamda ilm-fanga jalb qilish muhim ahamiyatga ega.[2] Ayniqsa, O‘zbekistonda qizlarning axborot texnologiyalari, muhandislik, tibbiyot, pedagogika, iqtisodiyot va tadbirkorlik kabi sohalariga keng jalb qilinishi ularning kelajakdagi mehnat imkoniyatlarini

oshiradi. Zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan ayollar mehnat bozorida faol ishtirok etib, o‘z iqtisodiy mustaqilligini ta‘minlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Mehnat huquqlarini ta‘minlash ham O‘zbekistonda xotin-qizlarning ijtimoiy mavqeini mustahkamlashning muhim shartidir. Ayollar kasb tanlash, mehnat qilish, xavfsiz mehnat sharoitlariga ega bo‘lish va o‘z mehnati uchun adolatli haq olish huquqiga ega. Ishga qabul qilish, lavozimga tayinlash yoki kasbiy rivojlanish jarayonida ayollarni jinsiga ko‘ra kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik lozim. Shuningdek, O‘zbekistonda ayollarning oilaviy majburiyatlari va kasbiy faoliyatini uyg‘unlashtirishiga ko‘maklashuvchi shart-sharoitlarni rivojlantirish muhimdir. Ayniqsa, yosh onalarni qo‘llab-quvvatlash, bolalarni parvarish qilish imkoniyatlarini kengaytirish va ayollarning mehnat bozoriga qaytishini osonlashtirish ularning iqtisodiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.[3] O‘zbekistonda xotin-qizlarning iqtisodiy mustaqilligini ta‘minlash masalasiga ham katta e‘tibor qaratish zarur. Ayollarning tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, ularni kasb-hunarga o‘qitish, moliyaviy savodxonligini oshirish va yangi ish o‘rinlari yaratish ularning jamiyatdagi iqtisodiy mavqeini mustahkamlaydi. Ayniqsa, hududlarda yashovchi ayollarni kichik biznes, hunarmandchilik va xizmat ko‘rsatish sohalariga jalb etish oilalar farovonligini oshirishga yordam beradi. Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish O‘zbekistonda huquqiy siyosatning yana bir muhim yo‘nalishidir. Zo‘ravonlik insonning sha‘ni, qadr-qimmati, sog‘lig‘i va shaxsiy daxlsizligiga jiddiy zarar yetkazadi. Shu sababli zo‘ravonlik holatlarining oldini olish, jabrlangan ayollarga huquqiy, psixologik va ijtimoiy yordam ko‘rsatish hamda ayollarning xavfsizligini ta‘minlash mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarur.

O‘zbekistonda oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish faqat jazolash choralariga tayanib qolmasligi kerak. Profilaktika, huquqiy targ‘ibot, psixologik yordam, oilaviy nizolarni barvaqt aniqlash va aholining huquqiy madaniyatini oshirish ham katta ahamiyatga ega. Jamiyatda zo‘ravonlikka nisbatan murosasiz munosabat shakllantirilishi xotin-qizlarning xavfsizligini ta‘minlashning muhim shartidir. Xotin-qizlarning siyosiy va jamoat hayotidagi ishtirokini kengaytirish ham O‘zbekistonda gender tengligini ta‘minlashning muhim yo‘nalishidir. Ayollarning davlat boshqaruvi, vakillik organlari, siyosiy partiyalar va fuqarolik jamiyati institutlaridagi ishtiroki jamiyat manfaatlarining kengroq ifodalanishiga imkon beradi. Qarorlar qabul qilish jarayonida ayollar faol ishtirok etishi ijtimoiy va oilaviy masalalarga oid muammolarning yanada chuqurroq o‘rganilishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, O‘zbekistonda xotin-qizlarning sog‘liqni saqlash huquqini ta‘minlash ham muhim vazifalardan hisoblanadi. Ayollarning sifatli tibbiy xizmatlardan foydalanishi, reproduktiv salomatligini muhofaza qilish va ona-bola salomatligini ta‘minlash jamiyatning kelajakdagi demografik va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Profilaktik tibbiy ko‘riklar va sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish bu borada muhim ahamiyatga ega.[5]

O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquqiy savodxonligini oshirish masalasi ham doimiy e’tiborni talab qiladi. Ayol o‘z huquqlarini bilsa, ularni amalga oshirish va himoya qilish imkoniyati ortadi. Shu sababli mahallalarda, ta’lim muassasalarida, ish joylarida va jamoat tashkilotlarida xotin-qizlar uchun huquqiy maslahat va targ‘ibot tadbirlarini muntazam tashkil etish maqsadga muvofiq. Umuman olganda, O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini ta’minlash faqat davlat organlarining vazifasi emas. Bu jarayonda oila, ta’lim muassasalari, mahalla, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari ham faol ishtirok etishi lozim. Jamiyatda ayollarga nisbatan hurmat, tenglik va adolat tamoyillari qaror topgan sari xotin-qizlarning o‘z huquqlarini to‘liq amalga oshirish imkoniyatlari ham kengayadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini ta’minlash inson huquqlarini himoya qilish tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ayollarning jamiyat hayotida teng va faol ishtirok etishi mamlakatning demokratik rivojlanishi, ijtimoiy adolatning qaror topishi va barqaror taraqqiyotini ta’minlashda katta ahamiyatga ega. Shu sababli xotin-qizlarning huquqlarini himoya qilish masalasiga faqat ijtimoiy muammo sifatida emas, balki mamlakat taraqqiyotining strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida qarash lozim. O‘zbekistonda xotin-qizlarning ta’lim olish, mehnat qilish, tadbirkorlik bilan shug‘ullanish, davlat va jamiyat boshqaruvida ishtirok etish, tibbiy xizmatlardan foydalanish hamda tazyiq va zo‘ravonlikdan himoyalaniş huquqlarini ta’minlash uchun huquqiy asoslar yaratilgan. Biroq ushbu huquqlarning amalda to‘liq ro‘yobga chiqishi uchun mavjud mexanizmlarning samaradorligini yanada oshirish talab etiladi. Avvalo, O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquqiy savodxonligini oshirishga alohida e’tibor berish zarur. Huquqini yaxshi bilgan ayol o‘z manfaatlarini himoya qilish, davlat xizmatlaridan foydalanish va huquqi buzilgan holatlarda tegishli organlarga murojaat qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu sababli huquqiy targ‘ibot ishlarini mahalla va ta’lim muassasalaridan boshlab tizimli ravishda amalga oshirish maqsadga muvofiq.

O‘zbekistonda xotin-qizlarning iqtisodiy mustaqilligini kuchaytirish ham muhim vazifadir. Ayollarni kasb-hunarga o‘qitish, zamonaviy kasblarga yo‘naltirish, tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va munosib ish o‘rinlari bilan ta’minlash ularning jamiyatdagi mavqeini yanada mustahkamlaydi. Iqtisodiy jihatdan mustaqil ayol o‘zining shaxsiy va oilaviy hayoti bilan bog‘liq qarorlarni erkinroq qabul qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shuningdek, O‘zbekistonda xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarur. Zo‘ravonlikning oldini olishda nafaqat huquqiy javobgarlik, balki profilaktika, psixologik yordam, ijtimoiy himoya va aholining huquqiy madaniyatini oshirish choralari ham muhim o‘rin tutadi. Demak, O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini ta’minlash davlat, jamiyat va oilaning hamkorligini

talab qiluvchi uzluksiz jarayondir. Ayollarga teng imkoniyatlar yaratish, ularning salohiyatidan to‘liq foydalanish va huquqlarini ishonchli himoya qilish mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Xotin-qizlarning huquqlari qanchalik samarali ta’minlansa, jamiyatda adolat, farovonlik va barqarorlik shunchalik mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 2-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 2-sentabr.
4. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. — BMT, 1948.
5. Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi konvensiya (CEDAW). — BMT, 1979.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilishga oid farmon va qarorlari.
7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati. Xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga oid materiallar. — Toshkent.